

**ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ПОТЕРПІЛОЇ
ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА****VICTIMOLOGY CHARACTERISTICS OF A PERSON VICTIM OF DOMESTIC VIOLENCE****Доброскок А.Ю., к.ю.н.,
директор***Юридичний ліцей імені Ярослава Кондратьєва
Національної академії внутрішніх справ*

Будь-яка форма насильства є такою, що спричиняє значні негативні наслідки для жертви, які впливають на якість її подальшого життя. В цьому аспекті домашнє насильство виступає найбільш загрозливим явищем, оскільки під собою передбачає різні форми прояву та характеризується особливістю стосунків між кривдником та потерпілою особою. Таке правопорушення часто залишається «за закритими дверима» через важкість його виявлення ззовні, адже жертви нерідко не повідомляють про насильство в свій бік, а інколи навіть виявляються провокаторами такого поведіння. Як слушно вказують М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров, жертви схильні виправдовувати своїх мучителів з багатьох причин: через фінансову залежність, відсутність власного житла, незрозуміння того, як уникнути агресії, і невіру в те, що хтось може допомогти. Через це проблема домашнього насильства залишається актуальною та постає об'єктом дослідження багатьох вчених-науковців. Розглянувши ряд праць за даною тематикою, стала зрозуміла тенденція насильства по відношенню до жінок та неповнолітніх дітей. Саме вони складають уразливу категорію населення, яка потребує уваги під час формування віктимологічної характеристики. Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, формально логічний, системно-структурний та статистичний методи. У статті досліджено проблематику домашнього насильства з позиції особи потерпілого. Виокремлено соціально-демографічні та морально-психологічні ознаки жертви даного правопорушення, а також викладені детермінанти підвищення частоти його скоєння. Проведений аналіз свідчить про існуючу групу потерпілих, які своєю поведінкою ініціюють насильство по відношенню до них. Використовуючи словесні образи, приниження, вони провокують акт агресії. Найчастіше такі правопорушення трапляються між вже одруженими особами, або такими, що проживають разом. Специфіка подружнього життя виступає конфліктогенною середою, стаючи підґрунтям для сварок з подальшим фізичним впливом. Кривдники, використовуючи свою перевагу, часто самостверджуються за рахунок більш слабкої людини. В статті наведений статистичний матеріал, який прямо демонструє збільшення кількості правопорушень в сім'ї, а також те, що найчастіше вони вчиняються чоловіками. Такі показники свідчать про необхідність дієвої державної політики в цьому напрямку, а також подальшого глибокого вивчення проблематики. Практична значущість статті полягає в можливості її подальшого застосування у правоохоронній діяльності, звертаючи увагу на поведінку жертви, що може являтися передумовою скоєння злочину.

Ключові слова: домашнє насильство, віктимологія, жертва, потерпілий від домашнього насильства.

Any form of violence is one that causes significant negative consequences for the victim, which affect the quality of his future life. In this aspect, domestic violence is the most threatening phenomenon, as it involves various forms of manifestation and is characterized by the peculiarity of the relationship between the offender and the victim. Such a crime often remains "behind closed doors" due to the difficulty of detecting it from the outside, because victims often do not report violence in their direction, and sometimes even turn out to be the provocateurs of such behavior. As M. I. Havronyuk and O. O. Dudorov rightly point out, victims tend to justify their tormentors for many reasons: due to financial dependence, lack of their own housing, lack of understanding of how to avoid aggression, and disbelief that someone can help. Because of this, the problem of domestic violence remains relevant and becomes the object of research by many scientists. After reviewing a number of works on this topic, the trend of violence against women and minor children became clear. It is they who make up a vulnerable category of the population that needs attention during the formation of victimology characteristics. The methodological basis of the research is dialectical, formally logical, system-structural and statistical methods. The article examines the issue of domestic violence from the perspective of the victim. The socio-demographic and moral-psychological characteristics of the victim of this crime are highlighted, as well as the determinants of the increase in the frequency of its commission are outlined. The conducted analysis testifies to the existence of a group of victims whose behavior initiates violence against them. Using verbal insults, humiliation, they provoke an act of aggression. Most often, such offenses occur between already married persons or those who live together. The specifics of married life act as a conflict-generating environment, becoming the basis for quarrels with further physical impact. Abusers, using their advantage, often assert themselves at the expense of a weaker person. The article provides statistical material that directly demonstrates the increase in the number of offenses in the family, as well as the fact that they are most often committed by men. Such indicators indicate the need for an effective state policy in this direction, as well as further in-depth study of the issue. The practical significance of the article lies in the possibility of its further application in legal educational activities, paying attention to the behavior of the victim, which may be a prerequisite for committing a crime.

Key words: domestic violence, victimology, victim, injured of domestic violence.

Вступ. Безумовно, насильство в сім'ї є результатом свідомих дій особи, яка його вчиняє. Воно підкріплюється агресією і бажанням заподіяти шкоду, а не бажанням вирішити сімейний конфлікт шляхом примирення. Щоб дізнатися походження будь-якого правопорушення, в тому числі домашнього насильства, недостатньо обмежитися вивченням особистості правопорушника, оскільки відомо, що в деяких випадках остаточне рішення вчинити тяжкий злочин є рішенням особи. Значною мірою це залежить від поведінки потерпілого (жертви).

У зв'язку з цим, враховуючи лише особу та поведінку потерпілого, можна вирішити низку питань, зокрема: найбільш повно виявити детермінанти злочинної поведінки, розкрити переважаючі форми конфлікту. Виявити взаємодію потерпілого та винного перед вчиненням кримінального правопорушення, проаналізувати їх вплив на формування готовності винного до вчинення зло-

чину по відношенню до нього та розробити заходи щодо запобігання вказаній категорії злочинів. Ця проблема як ніколи актуальна в Україні, де щодня реєструється близько 348 випадків домашнього насильства, а фактична кількість випадків домашнього насильства на рік перевищує півтора мільйона. Крім того, через високу латентність цієї категорії злочинів дослідження сімейного насильства, яке загрожує життю, видається найбільш яскравою основою для відображення справді жахливої картини сімейного насильства.

Мета статті – визначити віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя.

Виклад основного матеріалу. Особа потерпілого в акті насильства є окремою важливою кримінально-правовою проблемою. Зокрема, А. О. Йосипів підтримує думку науковців, що поведінка жертви визначається сис-

темою самопокарання, яка контролюється підсвідомістю. Основним елементом самопокарання в цьому випадку є злочин. Сприйняття жертви кримінального насильства як втілення невідворотності покарання за поведінку взагалі має надзвичайно важливе кримінально-правове значення для попередження насильницької злочинності [21, с. 146].

Поняття «домашнє насильство» визначається в Законі України (далі – ЗУ) «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та в Кримінальному кодексі України (далі – КК). Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство визначено таким чином: це діяння (дії чи бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [6].

Дане визначення є широким розумінням домашнього насильства, в ньому вказується: по-перше, на форми насильства, по-друге, на місце вчинення таких дій, по-третє, на коло можливих осіб кривдників/постраждалих, по-четверте, на додаткову форму – погрози вказаних діянь. Звичайно, в статті 126-1 КК України в диспозиції йдеться про кримінально каранє домашнє насильство, у вужчому ніж у згаданому законі розумінні – як «умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [5].

Саме це дає підстави для розмежування понять «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством» (у широкому розумінні) і кримінальне правопорушення «домашнє насильство». ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» виділяє чотири форми домашнього насильства: фізичне насильство (навмисне завдання фізичної шкоди людині, побої, стусани, ляпаси); сексуальне насильство (будь-яке використання сексуальності іншої людини та примусова сексуальна дія); психологічне насильство (емоційне зловживання, постійна критика, залякування, маніпуляція); економічне насильство (використання фінансової переваги над людиною, позбавлення її житла, їжі, одягу, коштів та документів) [6]. Багато науковців вважають, що цей перелік не є вичерпним. Існує безліч інших форм насильства, що підвладні цим чотирьом основним, так звані – підформи. На нашу думку, є цілком доцільним таке розмежування форм домашнього насильства. Оскільки, названі вище «підформи» є способами вчинення кримінального правопорушення.

Для детальнішого вивчення віктимологічного аспекту слід чітко розуміти, скільки людей страждають від домашнього насильства. Тому, є доцільним проаналізувати дані звіту Генеральної прокуратури за 2020 рік щодо осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Всього станом на кінець 2020 року потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, обліковано 3966 осіб. Найбільше постраждалих було у липні 2020 року, а саме 663. Найменше – 232 випадки – у січні 2020 року [20, с. 77]. Порівнюючи з 2019 роком, кількість постраждалих від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, значно збільшилася.

У 2019 році налічувалося 2589 потерпілих. Найменше – у січні – 89, найбільше – у жовтні 293. У про-

центному співвідношенні, частка осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, стала вищою на 65%. В Україні найбільше домашнє насильство застосовується до жінок. У 2020 році з 3966 жертв 83% становлять саме жінки. У цифровому еквіваленті це дорівнює 3308 постраждалих. У 2019 році ситуація не краща. З 2589 жертв 81% жінки. Кількість постраждалих збільшується. Важливим є те, що така кількість постраждалих потребує досліджень та конкретики, оскільки дуже мала частка осіб, щодо яких вчиняється будь-яка форма насильства, звертаються за допомогою та не замовчують факт кримінального правопорушення [16].

Генеральна прокуратура України у свій річний звіт внесла відомості про дітей, які постраждали від домашнього насильства, розділивши дану категорію на «неповнолітні» та «малолітні діти». Неповнолітні – це діти віком від 14 до 18 років, а малолітніми вважають дітей до 14 років.

Таким чином у 2020 році:

1. Стосовно кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, вчинених щодо неповнолітніх дітей, було зареєстровано 80 постраждалих. Найбільша кількість припала на вересень – 15 дітей, найменша – листопад – 0 дітей.

2. Стосовно дітей, яким ще не виповнилося 14 років, було зареєстровано 119 постраждалих. З них найбільше у липні – 22 дитини, найменше у січні – 2 дитини.

Серед цієї кількості 31 дитина (до 18 років) стала жертвою безпосередньо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України [16].

Щодо детермінант домашнього насильства, то Б. М. Головкін вважає, що детермінація злочинності – це сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінальну форму поведінки у суспільстві [11, с. 71]. У той самий час, О. М. Джужа переконаний, що коли розглядається поняття детермінантів злочинності через спектр філософського вчення про причинність, то поряд із поняттям причини, яке викликає певний наслідок, неодмінно стоїть поняття умови, яке сама цього наслідку не викликає, але сприяє причині «виконати свою справу» [13, с. 59].

На наш погляд, збільшення постраждалих осіб від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, пояснюється наступними факторами:

- замовчування таких кримінальних правопорушень, що дає можливість кривдникам вчиняти насилля та не перейматися за можливі наслідки;

- пандемія COVID-19 та карантин по всій країні. Люди більшість часу проводять вдома. Цей фактор впливає на психічний та емоційний стан кожного члена родини. В таких умовах можливість вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством є дуже великою;

- віктимологічні фактори – набуті людиною фізичні, психічні й соціальні риси та будь-які ознаки, що можуть зробити особу схильною до перетворення на жертву.

Дуже важливим і кримінально-правовим фактором є характер взаємовідносин між потерпілими та винними, їх соціально-побутові відносини в момент вчинення злочину. Т. І. Тіточка вказує, що стосунки між злочинцем і жертвою можуть виникнути на основі будь-якого з можливих зв'язків. Однак не сам характер соціального зв'язку і стосунків між людьми з неминучістю створює той чи інший конфлікт, що породжує злочин. Тільки суб'єктивні особисті якості можуть призвести, але не обов'язково призводять до злочину. У будь-якій ситуації, зокрема конфліктній, людина має вибір у прийнятті того чи іншого варіанта поведінки [22, с. 654]. Крім того, встановлено, що чим тісніший зв'язок (ступінь споріднення, інтенсивність розвитку, тривалість тощо) між потерпілим і злочинцем, тим більша ймовірність стати жертвою вбивства.

Це спостереження підтверджується й детальнішим аналізом Л. А. Франком відносин між жертвами й убивцями в різних поведінкових ситуаціях жертви. Виявилось, зокрема, що дві третини загиблих були дуже близькими та знайомими особами, які своєю негативною поведінкою створювали кримінальну ситуацію та багато в чому визначали її результат; з іншого боку, лише 30% загиблих, які не були знайомі зі злочинцями, не впливали своєю поведінкою на розвиток небезпечної ситуації: ці особи часто ставали жертвами вбивства за тяжкий злочин [7, с. 247].

Нами було проведено опитування 115 постраждалих від домашнього насильства в Київській області. Поряд із криміналістичними характеристиками особистості потерпілого досліджувалась особистість злочинця за соціально-демографічними, кримінально-правовими та морально-психологічними характеристиками. За статевою ознакою більшість постраждалих від навмисних вбивств у сімейній сфері становлять жінки (68,3%), решта (31,7%) – чоловіки. Серед потерпілих від кваліфікованих вбивств і тяжких тілесних ушкоджень незначно переважають чоловіки (54,4% і 53,1% відповідно), решта (45,6% і 46,9% відповідно) – жінки. Для порівняння: за даними окремих вибірко-вих криміналістичних досліджень 40-річної давнини (1975–1977 рр.), 57% жертв навмисних вбивств становили чоловіки, 43% – жінки [8, с. 24].

Переважають жінки серед постраждалих від умисних вбивств пояснюється тим, що вбивства більше стосуються сімейної сфери. Як зазначає Головін Б. М., віктимна поведінка – це небезпечна для суб'єкта поведінка в ситуації взаємодії із злочинцем. Віктимна поведінка привертає увагу зловмисника, зумовлює вибір жертви, стає приводом для вчинення злочину проти конкретної особи, яка виявилася підвищено уразливою у конкретній ситуації. Намітивши жертву, злочинці підштовхують її до ролі потерпаючого: зближуються, маніпулюють почуттями, відволікають увагу, заманюють у пастку, або ж безпідставно звинувачують та залякують [12, с. 127].

У класі сімейних відносин виникають кримінальні конфлікти, в яких, як правило, однією зі сторін конфлікту виступає жінка. При цьому жінки ініціюють такі конфлікти здебільшого тому, що хочуть змінити поведінку та статус чоловіків [9, с. 85]. При цьому його дії часто характеризуються правомірним змістом, але зовні вони виражаються як образливі для правопорушника [7, с. 49].

В першу чергу, це різноманітні докори, образи, приниження на адресу майбутніх злочинців. Водночас слід додати, що поведінка жінок у сімейній сфері стає все більш безрозсудною, ризикованою, аморальною та провокаційною. Всі ці обставини служать потужним стимулом для чоловічої агресії. Чоловіки, використовуючи свою фізичну перевагу, часто самостверджуються, вихлюпуючи накопичену роками злість, образу і роздратування на більш слабких і вразливих жінках. Структурний розподіл постраждалих від домашнього насильства зі смертельними наслідками за статтю такий: – жінки: дружина (співмешканка) – кваліфіковані вбивства (51,7%), умисні вбивства (29,9%), тяжкі тілесні ушкодження (34,5%); мати (сестра) – відповідно 7,5, 7 і 4,4%; дочка, бабуся, теща – відповідно 5, 5,4 і 2,9%; коханка, приятелька, сусідка та інші особи – 4,1, 12,1 і 5,1% відповідно; – чоловіки: чоловік (співмешканець) – відповідно 15,8, 13,1 і 9,9%; син (брат) – відповідно 8,8, 10,5 і 16,8%; приятель, знайомий, сусід та інші особи – 21, 8,1 і 26,4% відповідно [10, с. 24].

Як вбачається з наведеного, більшість злочинів вчинено щодо членів сім'ї та близьких родичів, з якими у зловмисників неодноразово виникали криміногенні конфлікти. Крім того, кривдників часто зображують позитивно, а поведінку жертв – протиправну та провокаційну. Реакція обвинуваченого виникає миттєво у відповідь на напад, або зловмисники завчасно вторгаються, намагаючись таким чином нейтралізувати агресію жертви.

За віковими показниками в структурі потерпілих переважають особи віком 30–50 років: кваліфіковані вбивства (36,8%), умисні вбивства (41,3%), тяжкі тілесні ушкодження (53,6%). Друге місце посідає старша вікова група постраждалих (51 рік і старше) – 29,8, 37,7 і 24,1% осіб відповідно. За ними йдуть постраждалі у віковій групі від 14 до 29 років – 28,1, 19,5 і 21,5% відповідно. Решта постраждалих були невеликі – 5,3, 1,5 і 0,8% відповідно. Для порівняння: за даними деяких іноземних злочинців, 40,7% жертв навмисних вбивств були у віці 25–45 років, 23,7% – старше 60 років, 21,5% жертв – у віці 45–60 років [14, с. 86]. За сімейним станом більшість потерпілих від умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень перебували у шлюбі або фактичному шлюбі – 68,4% та 64,9%. Зменшується цей показник у потерпілих від кваліфікованих вбивств – 50,9%. У неодружених і розлучених: кваліфікованих вбивств – 40,4%, навмисних вбивств – 27,1%, тяжких тілесних ушкоджень – 27,4%.

Як бачимо, більш «вразливою» є одружена категорія потерпілих. Це пояснюється тим, що час від часу вони більше пов'язані зі злочинцем, ніж сімейними стосунками, які виникли, як правило, на основі спільного вживання алкогольних напоїв. Інший сімейний стан, встановлений за кваліфікованими вбивствами – 10,6%, умисними вбивствами – 4,5%, тяжкими тілесними ушкодженнями – 8,7% потерпілих. Це вдови (вдівці), особи, які перебувають у шлюбі, але не проживають сім'єю.

Загалом суб'єкти насильницьких злочинів характеризуються низьким рівнем освіти. Не є винятком і суб'єкти насильницьких злочинів у сім'ї. Як виявилось, така ситуація характерна для потерпілих від цих злочинів. Зауважимо, що в більшості випадків 64,8% посткваліфікованих вбивств, 76,5% умисних вбивств і 68,9% тяжких тілесних ушкоджень отримали базову середню та повну середню освіту. Середня спеціальна освіта зафіксована у 17,6, 13,5 та 17,9% постраждалих. Частка осіб з базовою вищою освітою та повною вищою освітою становить відповідно 1,7%, 1,5 та 3,4%. Однак значно більше страждає багато з освітнім рівнем класів – 10,6, 6,5 і 6,8%, а також ті, хто не мав освіти – 5,3, 2 і 3% відповідно. Видається, що певне зниження освітнього рівня потерпілих порівняно зі злочинцями дещо посилювало їхню індивідуальну віктимність [18, с. 72].

Адже відомо, що люди з нижчим освітнім і культурним рівнем більш жорсткі, вперті, зухвалі і часто створюють конфліктні ситуації, під час яких не можуть точно оцінити характер своєї поведінки і передбачити подальшу лінію поведінки. Саме така позиція, що прямо пов'язує рівень освіти з підвищеною віктимністю, відстоюється Д. В. Рівманом, який вказує, що, по-перше, особи малограмотні частіше вчиняють злочини насильницького характеру, а отже і частіше викликають на себе відповідну реакцію, що призводить до заподіяння їм шкоди; подруге, низький освітній рівень нерідко стає причиною того, що особа не спроможна оцінити обстановку й можливі наслідки поведінки, а відтак не виявляє бажання звернутися за захистом, не знає компетентних органів, які можуть надати захист, тощо [19, с. 47].

Водночас, на нашу думку, самостійна роль рівня освіти як чинника посилення гноблення перебільшена. Вона проявляється не прямо, а опосередковано через цілий комплекс зв'язків на різних рівнях у достатньому або недостатньому сприйнятті ситуації. За соціальним статусом і родом заняття більшість постраждалих є безробітними та непрацюючими: кваліфіковані вбивства (64,9%), навмисні вбивства (61%), тяжкі тілесні ушкодження (53%). На другому місці некваліфіковані або низькокваліфіковані робітники (трудівники села) державних, колективних і приватних підприємств, установ, організацій – відповідно 21, 22 і 33%. Дуже низька частка державних службовців – 1,5 і 2,6%. Серед постраждалих 5,2% та 0,4% – учні шкіл,

ПТУ та ВНЗ відповідно. Зміст наглядних проваджень щодо 8,9, 15,5 та 11% потерпілих не містив необхідної інформації [10, с. 25].

Переважають постраждалих, які не займаються суспільно корисною працею, слід розглядати як результат принаймні трьох основних чинників: сучасної соціальної проблеми зайнятості; низький освітньо-кваліфікаційний рівень, що не дозволяє конкурувати на ринку праці; небажання влаштуватися на роботу, що свідчить про схильність до паразитичного способу життя. Безробіття має багато негативних наслідків, які обговорювалися раніше, і тому є певним фактором жертви. За специфікою кримінально-правової характеристики потерпілого спостерігаємо наступну ситуацію. Більшість постраждалих раніше не вчиняли протиправних дій: 75,6, 71,4 і 71% відповідно. До кримінальної відповідальності притягнуто відповідно 19,2%, 11 та 12,9% потерпілих. Щодо решти осіб необхідні відомості в матеріалах наглядового провадження відсутні.

Постраждалі переважно вчиняли корисливі, добровільні насильницькі злочини, злочини проти громадського порядку тощо. Крім того, 21, 12,5 та 15,4% потерпілих раніше вже притягувалися до адміністративної відповідальності. Решта осіб не притягувалися до юридичної відповідальності, або не володіли інформацією, яка вимагається за змістом наглядового провадження. Отже, певна частина потерпілих мала відповідний досвід негативної протиправної чи злочинної діяльності до вчинення проти них протиправного злочину, що, безумовно, негативно вплинуло на характер їхньої поведінки та посилює віктимність. Не можна обійти у контексті нашого дослідження тему залежності. Безумовно, алкогольне сп'яніння впливає на поведінку потерпілих, знижує здатність потенційної жертви правильно оцінити ситуацію, можливості опору; у стані сп'яніння частіше й простіше зав'язуються випадкові знайомства, потерпілі частіше стають ініціаторами сварок і бійок, провокуючи своїми діями тих, хто, зрештою, став убивцею.

Так, за результатами наших досліджень, у випадках кваліфікованих вбивств у стані алкогольного сп'яніння на момент вчинення злочину перебували 58% потерпілих, в умисних вбивствах – 55,3%, у випадках тяжких тілесних ушкоджень – 62,2%. Досить подібні цифри виявив О. Є. Михайлов, за даними його досліджень цей показник становить 61,6% [15, с. 192]. При цьому встановлено, що відповідно 43,9, 57,4 та 59,1% потерпілих задовго до вчинення кримінального правопорушення вживали алкогольні напої з майбутнім вбивцею або особою, яка згодом заподіє тяжкі тілесні ушкодження. Крім того, 8,75, 14 і 10,9% потерпілих робили це систематично, решта – періодично або безпосередньо в день злочину. Відомо, що через їх слабку резистентність зазвичай існує підвищений ризик загального полювання [10, с. 25].

Водночас зростає спеціальна віктимізація, оскільки жертви поводяться нахабно та образливо, втрачають контроль над власною поведінкою, часто починають бійки та бійки. Крім того, безпорадність і безсоромність людини внаслідок її сп'яніння, як правило, провокує агресію і жорстокість кривдника. Очевидно, слід погодитися з М. Х. Сафіуліним у тому, що єдина для тих та інших субкультура і маргінальне середовище, де процвітають пияцтво, сварки і скандали, сприяє частішому виникненню таких конфліктів, коли потенційного потерпілого не

можна заздалегідь відрізнити від потенційного злочинця, коли лише випадок вирішує, хто стане жертвою, а хто – убивцею [20, с. 36].

При дослідженні морально-психологічної спрямованості потерпілого були отримані такі результати. В першу чергу звертають увагу на алкогольне сп'яніння, яке є досить поширеним. На ґрунті зловживання потерпілими спиртними напоями з різних незначних для тверезої людини приводів з потенційним злочинцем виникали численні конфлікти, що розв'язувалися шляхом фізичного впливу, нерідко взаємного, тобто відбувалися своєрідні «репетиції» майбутнього злочину. У різних літературних джерелах зазначалося, що значна частка побутових злочинів вчиняється проти осіб, які ведуть аморальний чи паразитичний спосіб життя [21, с. 195]. Встановлено, що вказаний спосіб життя вели 21,1, 20,1 та 13,5% постраждалих. Аморальна поведінка більше властива жінкам. Як правило, це проявлялося в ставевій розпусті, подружній зраді, створенні різних інтимних інтриг, на що В. В. Вандишев свого часу привернув увагу [23, с. 73].

Соціальний паразитизм потерпілих наклав відбиток на їхній морально-психологічний образ і, крім того, породив ненависть і огиду у злочинців. У ході дослідження вдалося встановити деякі дані про стан фізичного та психічного здоров'я потерпілих. Зокрема, 14, 16,5 та 16,1% з них мали хронічні (соматичні) захворювання (гіпертонічна хвороба, стенокардія, атеросклероз, різні фізичні вади тощо). Проте переважна більшість постраждалих не мала фізичних захворювань або не мала конкретної інформації у змісті провадження спостереження (86, 83,5 та 83,9%) відповідно. Що стосується психічного стану здоров'я, то в більшості випадків не було виявлено психічних розладів або була відсутня інформація, необхідна в наглядовому провадженні (89,5, 92 і 88,6% відповідно).

Вважаємо, що на ці показники вплинуло те, що більшість постраждалих загинули, а тому психолого-психіатричні експертизи не проводились. Виняток становлять потерпілі з тяжкими тілесними ушкодженнями, які вижили. Під час проведення відповідних експертиз у них були встановлені окремі психічні відхилення (11,5%), зокрема хронічний алкоголізм (4,8%), наркоманія (0,4%), епілепсія, шизофренія (1,1%), олігофренія (1,8%), інші (3,4%) [10, с. 26]. З огляду на це можна припустити, що певна частина постраждалих з психічними аномаліями перейшла до розряду латентних.

Висновок. Тому наявність певних фізичних та психічних захворювань у певній частині потерпілих, як правило, посилювала їх віктимізацію, оскільки під їх впливом подальша поведінка набувала агресивного або явно провокаційного характеру. Крім того, психосоматичні вади суттєво зменшували шанси потерпілих уникнути кримінального правопорушення, чинити поважний опір, втекти або звернутися за допомогою до компетентних органів чи осіб.

Підсумовуючи наведені характеристики особистості потерпілого, слід зазначити, що в кожній конкретній ситуації перевага одного з віктимних факторів визначає симбіоз особистісних і поведінкових особливостей, що характеризують жертву домашнього насильства. Їх виявлення та оцінка важливі не лише для визначення заслуги вчиненого та міри покарання винних, а й для вжиття загальних та індивідуальних профілактичних заходів щодо зниження рівня домашнього насильства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту, 2013. 108 с. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>
2. Декларація об искорененні насилія в отношении женщин: Міжнародний документ від 20 груд. 1993 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_506.
3. Загальна декларація прав людини від 10 рудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
4. Комітет економічних, соціальних і культурних прав : Документ ООН Е/С.12/1995/15 від 8 груд. 1995 р. П. 25.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26.

6. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
7. Баран А.В. Домашнє насильство: історичні аспекти. Кримінальне право, кримінальний процес та криміналістика. *Європейські перспективи*. № 4. 2021. С. 138–141.
8. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз та запобігання) : монографія. Харків, 2014. 360 с.
9. Блага А.Б. Дослідження соціальної природи насильства – теоретичне підґрунтя для кримінологічного аналізу насильства в сім'ї. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3-2. 2013. С. 247–250.
10. Ботнарченко І.А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 83–96.
11. Голін В. В., Головкін Б. М. Кримінологія : підручник. Харків . 2014. 440 с.
12. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 124–135. URL: [file:///C:/Users/prof/Downloads/Pz_2016_135_15%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/prof/Downloads/Pz_2016_135_15%20(1).pdf)
13. Джужа О. М. Кримінологія : підручник. Київ. 2002. 416 с.
14. Дмитрашук О. С. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє домашнє насильство. *Юридична наука*. № 2. 2020. С. 19–26. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.03>
15. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/FNOON_Kommentar_A5.pdf
16. Звіт Генеральної прокуратури України за 2019-2020 роки. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820# (дата звернення: 15.07.2022)
17. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органам внутрішньої справ : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2009. 291 с.
18. Малиновська Т.М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна. Кримінальне право, кримінальний процес та криміналістика. *Наше право*. № 3. 2020. С. 85–91. DOI: <https://doi.org/10.32782/law.2020.3.14>
19. Мірошніченко Т. О. Загальна характеристика рівнів віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 70–74.
20. Блага А.Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Х. : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
21. Самарай Л.В. Кримінологічна характеристика особи кривдника, який вчинив сімейне насильство під впливом агресії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 190–197.
22. Тіточка Т. І. Інтеракція злочинця та неповнолітнього потерпілого у механізмі кримінально-протиправної поведінки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 651–658.
23. Ткаленко О. М. Нормативно-правове забезпечення попередження насильства в сім'ї в Україні: стан та перспективи розвитку. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 35–38.
24. Філіпенко В.О. Кримінологічна характеристика злочинності жінок у побутовій сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 193–196.
25. Філоненко Г.М. Жертви злочинів, що вчиняються жінками у сімейно-побутовій сфері. *Наше право*. 2014. № 9. С. 72–77.
26. Філоненко Г.М. Класифікація злочинів, що вчиняються жінками у сімейно-побутовій сфері. *Наше право*. 2014. № 8. С. 150–156.
27. Шугало А. Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство. *Право. ua*. № 3. 2021. С. 126–130.